

SÄRTRYCK/OFFPRINT UR

FESTSKRIFT
TILL
KATARINA OLSSON

JURISTFÖRLAGET I LUND

2025

Redaktionskommitté

Hanna Almlöf, Rasmus Kristian Feldthusen
och Patrik Lindsoug

Familjens stiftelse, men inte en familjestiftelse

I Inledning

Den 28 mars 2019 reste jag till Lund för ett symposium arrangerat av ACLU – Affärsrättsligt centrum vid Lunds universitet. Jag passade då på att boka ett möte med Katarina för jag hade fått en idé, en idé om ett forskningsprojekt. Plötsligt hade jag nämligen sett kopplingar mellan familjeföretag, som varit del av mitt forskningsintresse allt sedan jag påbörjade doktorandutbildningen, och stiftelser. Men intresset handlade inte om stiftelser som bildas för att ekonomiskt främja medlemmar i familjer, så kallade familjestiftelser, nej intresset låg i hur stiftelser kan användas som ägare av företag. Katarina som skrev sin avhandling 1996 om näringsdrivande stiftelser är den enda rättsvetaren i Sverige som tidigare bedrivit forskning på detta ämne. Mötet slutade till min glädje inte bara med att jag fick hennes ”välsignelse” att driva projektet tillsammans med mina företagsekonomiska kollegor i Jönköping, hon ville dessutom gärna vara med på ett hörn.

Att nyckelorden familj + stiftelse varit en gemensam nämnare för oss redan från första dagen är ett således ett faktum. Som ordförande i Familjen Kamprads stiftelse från bildandet år 2011 till 2024 fick Katarina säkert många insikter i frågan om hur familjeföretagarandan kan påverka en stiftelsebildning och förståelsen av stiftar-

viljan. Under åren som gått sedan stiftelseforskningen påbörjades har jag intervjuat eller på annat sätt sökt kunskap om stiftare som låtit aktierna i företaget helt eller delvis ägas av en stiftelse. Detta utgör en anledning till att stiftelsen kontrolleras av stiftaren själv eller stiftarens familjemedlemmar, men det finns fler skäl. Mot denna bakgrund låter jag mitt festskriftbidrag handla om familjens stiftelse, som inte nödvändigtvis utgör en familjestiftelse, och vad som skiljer dessa stiftelser åt.¹

Syftet med min studie är således att, för det första, skärskåda det rättsliga begreppet familjestiftelse och undersöka om man kan urskilja några kategorier av sådana stiftelser. För det andra är syftet att öka kunskapen om relationen mellan en familj och en stiftelse som inte utgör en familjestiftelse, här kallad familjens stiftelse. Uppsatsen är huvudsakligen baserad på studier av stiftelseregistret i syfte att kunna dra några empiriskt grundade slutsatser om familjestiftelser och familjekontrollerade stiftelser.

Uppsatsen är disponerad enligt följande. I avsnitt 2 berörs hur begreppet familjestiftelse har används av lagstiftaren civilrättsligt och i skatterätten. I avsnitt 3 diskuteras undantaget som innebär att stiftelser vars tillgångar enligt stiftelseförordnandet får användas endast till förmån för bestämda fysiska personer undantas från stora delar av stiftelselagen. Studiens empiriska delar följer i avsnitt 4 som börjar med några metodologiska anmärkningar på tillgängliga data. Avsnittet fortsätter med att beskriva de kategorier av familjestiftelser som kan urskiljas i stiftelseregistret följt av de stiftelser som bildats av en familj eller bär ett namn som hänvisar till en familj, men vars ändamål inte alls inkluderar familjemedlemmar eller släktingar som destinatarer. Uppsatsen avslutas i avsnitt 5 med en slutsats och några avslutande ord.

¹ Bidraget, liksom redaktörskapet för festskriften, är ett utfall av forskning möjliggjord av Familjen Kamprads Stiftelse inom ramen för projektet Förutsättningar och villkor för entreprenörskap i stiftelseform: långsiktig och hållbar utveckling på landsbygden?

2 Familjestiftelser

Stiftelser som bildats med syftet att gynna en viss familj eller en på annat sätt särskilt utpekad krets fysiska personer kallas ofta familjestiftelser.² I dessa stiftelser är det medlemmar av en eller flera familjer, eller mer eller mindre avlägsna släktingar till dessa, som utgör stiftelsens destinatärer. Familjestiftelsen har i allmänhet till huvudsakligt ändamål att främja viss familjs, vissa familjers eller bestämda personers ekonomiska intressen. Typiskt sett sker detta genom att avkastningen av stiftelsens förmögenhet eller användningen av stiftelsens egendom helt eller delvis är förbehållen medlemmarna av en eller flera familjer i levande och kommande släktled.

Behovet av att inrätta en familjestiftelse torde ha minskat över tid i anledning av 1900-talets utbyggnad av det sociala skyddsnätet.³ Numera finns det kraftigt subventionerad eller i vissa sammanhang till och med kostnadsfri sjukvård, tandvård, socialvård, äldreomsorg, med mera, samt möjlighet till exempelvis studiestöd och bostadsstöd, vilket minskat behovet av att välbärgade familjemedlemmar tryggar välfärd för efterkommande generationer. En annan anledning är att familjestiftelserna till följd av det skatterättsliga destinatärskravet är oinskränkt skattskyldiga.⁴ Nybildade familjestiftelser torde därför vara relativt sällsynta i Sverige och i avsnitt 4.4 nedan följer någon empirisk bekräftelse på detta.⁵

Svenskt stiftelserätt saknar definition av familjestiftelser. Den reglering i stiftelselagen (1994:1220), nedan förkortad SL, som

² Se t.ex. prop. 1993/94:9, s. 148 och 58 f., Ds Ju 1987:14 – Stiftelse: Förslag till lag om stiftelser, s. 68, Hessler, *Om stiftelser: studier över stiftelseinstitutet i svensk rätt*, Nordiska bokhandeln, 1952, s. 310, Olsson, *Näringsdrivande stiftelser: en rättslig studie över ändamål, förmögenhet och förvaltning*, Nerenius & Santérus Förlag, 1996, s. 54 f. och <https://www4.skatteverket.se/rattsligvagledning/edition/2025.1/1735.html#h-Familjestiftelser>.

³ Se t.ex. Olsson, *Näringsdrivande stiftelser*, s. 55 och Holmström och Roos, *Stiftelser: en orientering*, 3 uppl. Juridiska föreningen i Lund, 1978, s. 20 f.

⁴ Se t.ex. Berglund, *Beskattning av stiftelser*, Lustus, 2021, bl.a. s. 634–636.

⁵ I avsnitt 4.6 framhålls att endast 14 av de senaste 500 registrerade stiftelserna utgör familjestiftelser enligt de kategorier som presenteras i avsnitt 4.2–4.5.

anses beröra familjestiftelser återfinns i 1 kap. 7 § SL. Enligt denna bestämmelse undantas vissa stiftelser från stora delar av stiftelselagen, nämligen de stiftelser vars tillgångar enligt stiftelseförordnandet får användas endast till förmån för bestämda fysiska personer. Familjestiftelser, såsom de beskrivs ovan, torde alltså i allmänhet falla in under 1 kap. 7 § SL. Även andra stiftelser med en snäv destinatärskrets bestående av individuellt bestämda destinatärer faller in under undantaget. Det kan exempelvis handla om vinstandelsstiftelser, men av utrymmesskäl avgränsas sådana stiftelser från denna uppsats.⁶

Enligt Svenska Akademiens ordbok så avses med familj en grupp av personer (i det typiska fallet man, hustru och barn) som stå i närmaste släktskapsförhållande till varandra och härigenom bildar en enhet, vare sig de bo tillsammans i ett gemensamt hem eller ej.⁷ I äldre svenska inräknades även husets tjänstefolk. Med släkt avses alla personer som härstammar från en individ i ett tidigare släktled, ofta men inte nödvändigtvis tillsammans med ingifta personer. Svensk ordlista medger att termerna ibland används synonymt. I stiftelselagen förekommer varken ordet familj eller släkt, utan 1 kap. 7 § SL hänvisar alltså till ”bestämda fysiska personer”. Orden förekommer däremot i skattelagstiftningen. Berglund har noterat att i inkomstskattelagen (1999:1229), nedan förkortad IL, synes ordet familj i allmänhet syfta till personer i samma hushåll typiskt sett föräldrar och barn, men att det inte är så man ska förstå det så kallade destinatärskravet som föreskriver att för att en allmännyttig stiftelse ska kunna vara inskränkt skattskyldig får destinatärskretsen inte vara begränsad till vissa familjer eller bestämda personer, se

⁶ Se vidare Olsson, ”Säregna stiftelsetyper” i Lyngge Andersen och Olsson (red.) *Stiftelser i Norden II: rapport fra et nordisk forskningssymposium i november-december 2001*, Gjellerup, 2002, s. 127–148.

⁷ Svenska Akademiens ordlista (SAOL), Svensk ordbok (SO) och Svenska Akademiens ordbok (SAOB) utges av Svenska Akademien och nås via www.svenska.se (hämtad 2025-01-28).

7 kap. 4 § IL.⁸ Bestämmelsen verkar således ta sikte på en bredare krets personer med släktband.

Vid sidan av destinatärskravet omnämns de som kan kallas familjestiftelser vid två tillfällen i skattelagstiftningen.⁹ Det ena tillfället är i bestämmelsen om periodiskt understöd. 10 kap. 6 § IL tar syfte på ”stiftelser vars stadgar föreskriver att stiftelsens inkomster för all framtid eller viss tid ska betalas ut till en viss familj, vissa familjer eller till bestämda personer”.¹⁰ Ett bidrag från familjestiftelsen till dess destinatärer behandlas som huvudregel i skatterätten som periodiskt understöd och beskattas i inkomstslaget tjänst. Varje bidrag eller förmån¹¹ från stiftelsen utgör periodiskt understöd, även engångsbidrag.¹² Det innebär att mottagaren beskattas på samma sätt som om bidraget vore lön, med undantag av att något jobbskatteavdrag inte förekommer. Det innebär också att stiftelsen har rätt till avdrag för det utbetalade beloppet så att enkelbeskattning uppnås. I skatterättspraxis finns det ett betydande antal avgöranden som behandlar huruvida utländska rättsbildningar kan likställas med familjestiftelser och därmed huruvida utbetalningar från sådana rättsbildningar utgör periodiska understöd.¹³ Ofta är svaret

⁸ Berglund, *Beskattning av stiftelser*, s. 649.

⁹ Tidigare fanns det en legaldefinition av familjestiftelser i den upphävda lagen (1997:323) om statlig förmögenhetsskatt, 8 §. ”Med familjestiftelse avses i denna lag stiftelse, annat liknande subjekt eller annan tillgångsmassa som enligt stiftelseförordnandet eller motsvarande bestämmelser har till huvudsakligt ändamål att tillgodose viss släkts, vissa släkters eller bestämda fysiska personers ekonomiska intressen.”

¹⁰ Det kan noteras att en stiftelse inte nödvändigtvis har några stadgar, lagrummet torde därför syfta till stiftelseförordnandet, se Berglund, *Beskattning av stiftelser*, s. 204. Om stiftelsens regelverk, förordnande, stadgar, interna föreskrifter m.m. se Almlöf, Olsson, *Svensk stiftelserätt*, Norstedts Juridik, 2025, s. 124 f.

¹¹ Enligt Skatterättsnämndens förhandsbesked 24-24/D, Väsentlig anknytning, periodiskt understöd, ska även en förmån i form av vederlagsfritt boende i en bostad som ägs av familjestiftelsen beskattas som periodiskt understöd. Jfr RÅ ref. 1980:1:2. Se även prop. 1999/2000:2, s. 118.

¹² Se t.ex. HFD 2018 ref. 56.

¹³ Se t.ex. HFD 2024 not. 22, HFD 2023 not. 19, HFD 2021 not. 55.

nekande mot bakgrund av att rättsbildningen inte motsvarar en stiftelse eftersom egendom inte avskilts till en självständig förmögenhet.

Det andra tillfället är i frågan om vem som ska lämna en inkomstdeklaration. I 30 kap. 4 § skatteförfarandelagen (2011:1244) uttrycks ”stiftelser, andra liknande subjekt eller andra tillgångsmassor som enligt stiftelseförfordnande eller motsvarande bestämmelse har till huvudsakligt ändamål att tillgodose viss släkts, vissa släkters eller bestämda fysiska personers ekonomiska intressen”. Varför den ena regeln refererar till familj och den andra till släkt, och om någon saklig skillnad härmed avses, har jag inte funnit svar på.

Skatteverket har tidigare uppskattat antalet familjestiftelser till färre än 700.¹⁴ Det är dock oklart om Skatteverket då avsåg bara familjestiftelser som genom 1 kap. 7 § SL undantas från stiftelselagens tillämpningsområde och som en följd härav inte är registrerade i registret, eller också de familjestiftelser som omfattas av stiftelselagen, eller någon annan inkludering. Numera är uppgiften borttagen från den rättsliga vägledningen. I syfte att få veta mer om olika kategorier av familjestiftelser har jag studerat stiftelseregistret, mer härom strax nedan, men först ska några ord sägas om vilka stiftelser som är registrerade och vilka som inte är det.

3 Stiftelser som är undantagna från stiftelselagen

3.1 Syftet att undanta vissa stiftelser

Lagstiftaren har alltså genom 1 kap. 7 § SL valt att från stora delar av stiftelselagen undanta stiftelser vars tillgångar enligt stiftelseförfordnandet får användas endast till förmån för bestämda fysiska personer. Det sagda innebär bland annat att dessa stiftelser varken ska registreras eller stå under myndighetens tillsyn. Eftersom stiftelsen inte ska registreras krävs inte heller ett namn, men dessa rättsbild-

¹⁴ Se Skatteverket, rättslig vägledning <https://www4.skatteverket.se/rattsligvagledning/edition/2024.6/1735.html#h-Familjestiftelser> (hämtad 2025-01-31).

ningar får ha ett namn som inkluderar ordet stiftelse.¹⁵ De lagregler som är tillämpliga är 1 kap. 1–4 §§ om hur stiftelsen bildas, formkrav för stiftelseförordnandet och stiftelsens juridiska status som juridisk person, övriga bestämmelser i lagen gäller inte.

Skälen till att dessa stiftelser undantas stiftelselagens reglering är något dunkla. I propositionen uttalas att sådana förmögenhetsbindningar endast med en extensiv tolkning kan betraktas som stiftelser och även om dessa fortsatt får kallas för stiftelser bör merparten av stiftelselagens bestämmelser inte vara tillämpliga för dem.¹⁶ Bakgrunden till ställningstagandet var gissningsvis den av Hessler förda diskussionen om egendomsbindningar med individuellt bestämda destinatärer som avslutas med konklusionen att begreppet stiftelse borde reserveras för stiftelser med generiskt bestämda destinatärer.¹⁷ I utredningen nämns att sådana stiftelser är i behov av andra lagtekniska lösningar än stiftelser med generisk bestämda destinatärer.¹⁸

En annan anledning till att från lagens tillämpningsområde undanta stiftelser med en mycket begränsad destinatärskrets är att det för dessa saknas allmänt intresse, vilket i sin tur innebär att det saknas skäl att använda samhällets resurser för att exempelvis utöva tillsyn över dem. Samma argument har funnits för stiftelser med liten förmögenhet och utgjorde skäl till att små stiftelser, tillsammans med några andra, inte omfattades av den upphävda lagen (1929:116) om tillsyn över stiftelser.¹⁹ Tidigare gällde att endast bokföringsskyldiga stiftelser skulle registreras. Sedan år 2010 ska emellertid alla stiftelser registreras, utom stiftelser vilkas tillgångar enligt stiftelseförordnandet får användas endast till förmån för bestämda fysiska personer. Utvidgningen av registreringskravet motiverades främst av att tillsynsmyndighetens arbete försvårades av att stiftelser

¹⁵ Hemström, *Stiftelsernas rättsliga ställning enligt 1994 års stiftelselag*, 2 uppl. Norstedts Juridik, 2010, s. 25.

¹⁶ Prop. 1993/94:9, s. 58 f.

¹⁷ Se Hessler, *Om stiftelser*, s. 128.

¹⁸ Ds Ju 1987:14 – Stiftelse: Förslag till lag om stiftelser, s. 110.

¹⁹ Se t.ex. Hessler, 'Några spörsmål om tillsyn över stiftelser' i *Festskrift tillägnad Halvar Sundberg*, Almqvist & Wiksell, 1959, s. 177.

förvisso stod under tillsyn men myndigheten saknande kännedom om vilka de var. Således försvårades arbetet med att motverka att stiftelseformen missbrukas eller att ekonomiska oegentligheter förekommer. Därtill försvårades arbetet med att bekämpa förekomsten av penningtvätt och finansiering av terrorism.²⁰ Att dessa argument inte skulle vara aktuella även i de stiftelser som enligt 1 kap. 7 § SL undantas från lagen framkommer inte av förarbetena. Undantaget motiveras endast med att det inte har framkommit tillräckliga skäl att låta denna kategori stiftelser omfattas av registreringskravet.²¹

3.2 Vilka stiftelser omfattas av undantaget?

Den som väljer att bilda en stiftelse vars tillgångar får användas endast till förmån för bestämda fysiska personer gör det ofta för att gynna personer som står stiftaren nära. Det behöver emellertid inte vara stiftarens egen familj som ska tillgodoseas, utan det kan röra sig om vilka individer som helst. Individuellt bestämda destinatarer kan vara namngivna direkt i förordnandet. I dessa fall brukar stiftelsen ha successiva ändamål, det vill säga när någon av de namngivna personerna avlider träder någon annan mottagare in. Stiftelser av nu nämna slag faller sålunda normalt in under undantaget. Undantaget gäller dock inte stiftelser som har parallella ändamål varav det ena är till förmån för bestämda fysiska personer, till exempel att dels gynna en viss familj, dels främja ett allmännyttigt ändamål.

Destinatarer kan också vara indirekt omnämnda i förordnandet, exempelvis att alla nuvarande eller före detta anställda vid ett visst företag vid en viss redan passerad tidpunkt utgör destinatarerna. Ett annat exempel är då tillhörighet till viss släkt utgör den enda kvalifikationen som enligt förordnandet ska uppfyllas för att kunna komma i fråga som destinatar.²² Dessa två exempel, hämtade från propositionen, är egentligen motstridiga. I första fallet betonas att

²⁰ Prop. 2008/09:84, s. 30.

²¹ Prop. 2008/09:84, s. 31.

²² Prop. 1993/94:9, s. 112. Det s.k. fideikommissförbudet i 9 kap. 2 § ärvdabalken begränsar dock giltigheten av den här typen av förordnanden.

de fysiska personerna måste vara indirekt bestämbara vid en given tidpunkt, men i det andra fallet räcker det att personen tillhör en släkt, vilket i så fall inkluderar framtida ännu inte identifierade familjemedlemmar. Lättare blir det inte av att det som exempel på stiftelser som *inte* omfattas av undantaget anges stiftelser vars destinatärskrets består av den person som från tid till annan innehar en viss tjänst eller ämbete.²³ I dessa fall är det å ena sidan varken fråga om direkt namngivna personer eller vid tidpunkten för förordnandet indirekt identifierbara sådana, å andra sidan torde det vid utdelningstidpunkten stå helt klart vem som är berättigad mottagare. Ett annat i propositionen nämnt exempel på stiftelser som inte omfattas av undantaget är då tillhörighet till viss släkt är en, men inte den enda kvalifikationen för att en person ska kunna komma i fråga som destinatär.²⁴

Svårigheten att klargöra rättsläget är till viss del avhängt av lagstiftarens hänvisning i denna fråga till Hesslers avhandling från 1952.²⁵ Hessler diskuterar emellertid inte undantaget i lagen, eftersom detta ännu inte existerade, utan dåvarande tillsynslag var endast tillämplig på en begränsad kategori stiftelser. Det Hessler diskuterar är arvsrättens fideikommissförbuds inverkan på stiftelsebildningar,²⁶ alltså vilka rättsbildningar som kan betecknas som stiftelser. Av den anledningen är det svårt att dra några klara konklusioner. Det sagda innebär att rättsläget angående vilka stiftelser som omfattas av 1 kap. 7 § SL är oklart. Rimligtvis borde det som utmärker de undantagna stiftelserna vara att stiftelsens styrelse eller förvaltare inte gör något aktivt val av mottagare, utan destinatärskretsen består av enkom fysiska personer som vid tidpunkten då stiftelsen bildades var givna.²⁷ Varför undantaget i så fall inte också omfattar stiftelser vars

²³ Prop. 1993/94:9, s. 113.

²⁴ Prop. 1993/94:9, s. 113.

²⁵ Hessler, *Om stiftelser*, s. 310–315.

²⁶ Se vidare Olsson, *Näringsdrivande stiftelser*, s. 260–264 om fideikommissförbudet och stiftelser.

²⁷ I prop. 1993/94:9, s. 113 uttalas: "Förevarande undantagsbestämmelse gäller bara om stiftelsen uteslutande har bestämda destinatärer."

destinatärskrets består enkom av bestämda och namngivna juridiska personer kan man fundera över. Det kan därtill noteras att undantaget inte tar hänsyn till storleken på den förmögenhet som stiftelsen äger.

4 Empiriskt grundade slutsatser och några typexempel

4.1 Metodologiska anmärkningar

Stiftelser som omfattas av undantaget i 1 kap. 7 § SL måste inte registreras och vi kan följaktligen inte finna någon information om dem i stiftelseregistret. Till undantaget faller dock enbart de familjestiftelser vars destinatärskrets består *enkom* av bestämda fysiska personer. Utanför undantaget faller exempelvis stiftelser som dels ska gynna en familj, dels ett annat syfte (parallella ändamål) och stiftelser som först ska gynna bestämda fysiska personer, därefter ett annat ändamål (successiva ändamål). För dessa stiftelse tillämpas stiftelselagen och de ska följaktligen registreras. Som visas i avsnittet ovan finns det därtill en del gränsfall där det är svårbedömt om stiftelsen måste eller inte måste registreras och en del stiftelser verkar frivilligt registrera sig trots att de inte måste det, eller för att osäkerhet råder.

För att lära sig något om hur relationen mellan en familj och en stiftelse kan framträda i andra fall än de som undantas i 1 kap. 7 § SL kan en sökning göras i stiftelseregistret. Jag har tillgång till ett utdrag ur stiftelseregistret från den 27 september 2024 som omfattar samtliga registrerade stiftelser vid den tidpunkten, cirka 19 000 stiftelser. Till skillnad från länsstyrelsernas onlinebaserade databas Stiftelsesök²⁸ inkluderar utdraget alla kategorier av stiftelser, även pensions- och personalstiftelser.

²⁸ <https://stiftelser.lansstyrelsen.se/S%C3%B6k>.

Jag har sökt efter stiftelser som i sitt namn eller i ändamålsbestämmelsen har orden familj, ätt eller släkt. I kompletterande syfte sökte jag även efter orden avkomling och bröstarving*. Ordet efterlevande valdes bort eftersom det gav över tusen träffar och mestadels på pensionsstiftelser som avser att trygga pensionsutfästelser för anställda och deras efterlevande. Däremot sökte jag bland pensionsstiftelserna efter stiftelser som avser att trygga pensionsutfästelser för enskilda namngivna individer. Bland sökträffarna för stiftelser i allmänhet²⁹ noterades många stiftelser som delvis har till ändamål att finansiera underhåll av en eller flera familjegravar. Av den anledningen gjordes kompletterande sökningar på grav och graf för att finna ytterligare stiftelser med motsvarande ändamål, men där ordet släkt eller familj inte förekommer i stiftelsens namn eller ändamålsbestämmelse.

Sökningen på familj, ätt och släkt gav träffar på stiftelser som uppenbart och uttryckligen inte ska uppfattas som familjestiftelser, exempelvis genom passusen ”utan begränsning till viss familj, vissa familjer, släkter eller bestämda personer” i ändamålsbestämmelsen. Dessa har således sällats bort från sökresultatet. Detsamma gäller i de fall en familj uttryckligen har avgränsats från destinatärskretsen, exempelvis genom att förordnandet föreskriver att medlemmar av framlidne N.N:s familj – föräldrar, barn och syskon eller deras avkomma – inte får ta emot bidrag från stiftelsen eller på annat sätt uppträda som destinatärer. Om familjen omvänt inkluderas i destinatärskretsen som i övrigt är generiskt bestämd har jag inte kategoriserat stiftelsen som en familjestiftelse. Sökningen gav också träff på stiftelser som bedriver social hjälpverksamhet och efter en behovsprövning ska utge ekonomiska bidrag till förmån för exempelvis ekonomiskt utsatta familjer, eller då talrika familjer omnämns som särskilt berättigade till understöd. Även dessa faller utanför intresseområdet för denna uppsats. Avslutningsvis har från resultatet bortsållats stiftelser vars destinatärskrets är generiskt bestämd,

²⁹ Stiftelselagen erkänner fyra huvudkategorier av stiftelsebildningar 1) stiftelser i allmänhet, även kallade vanliga stiftelser 2) insamlingsstiftelser, 3) kollektivavtalsstiftelser och 4) tryggandestiftelser.

men där ändamålsbestämmelsen föreskriver att vid bedömningen av huruvida en destinatär kan komma i fråga för understöd beaktas även behovet hos mottagarens familj, exempelvis kroniskt sjuka barn och deras familjer.

Det totala antalet stiftelser som sökts ut och kategoriserats är 877 stycken. Dessa har nedan kategoriserats i kategorierna gravfonder (avsnitt 4.2), särskilda pensionsstiftelser (avsnitt 4.3), släktfonder (avsnitt 4.4) och allmännyttiga stiftelser med företräde för viss släkt (avsnitt 4.5). Flera av stiftelserna förekommer i mer än en kategori eftersom de har flera ändamål. Därefter följer ett avsnitt om stiftelser som till namnet kan uppfattas som familjestiftelser, men som inte är det och vilka ändamål dessa stiftelser i stället främjar (avsnitt 4.6). Det är viktigt att notera att sökningen i stiftelseregistret och kategoriseringen av sökträffarna inte kan göra anspråk på att vara fullständig. Jag utesluter inte att jag missat ett antal stiftelser, exempelvis på grund av en gammaldags stavning av sökorden eller att andra begrepp används i ändamålsbeskrivningen. Därtill skulle destinatärskretsen i en enskild stiftelse kunna definieras i en annan del av stiftelseförordnandet, eller för den delen i ett annat dokument, än ändamålsbestämmelsen såsom den framträder i stiftelseregistret. Det går heller inte att med full säkerhet veta om hela ändamålsbestämmelsen är återgiven i registret. Variationerna av respektive kategori som diskuteras nedan bör alltså förstås mot denna bakgrund och uppgifter om förekomst av respektive stiftelsetyp måste ses som en indikation snarare än en absolut sanning.

4.2 Gravfonder

En särpräglad kategori av stiftelser som avser att gynna en viss person eller begränsad krets av fysiska personer är så kallade gravfonder. En gravfond är typiskt sett en avkastningsstiftelse som skapas för att bära kostnader för förvaltning och utsmyckning av en eller flera gravplatser under en viss tid eller i all evighet. Det kan diskuteras vem som är destinatär för ett sådant ändamål. Utbetalningen av ekonomiska medel tillfaller vanligen kyrkoförvaltningen. Sam-

tidigt säkerställer gravfonden att den avlidnas anhöriga själva inte måste bära kostnaderna för graven, vilket innebär ett visst ekonomiskt gynnande. Det är i denna egenskap stiftelsen kan anses gynna bestämda fysiska personer. Avslutningsvis måste en väl omhändertagen grav kunna anses kasta ett vackert ljus över den avlidne och dess livsgärning.

I stiftelseregistret har jag hittat drygt 300 gravfonder av de 877 utvalda stiftelserna. Sällan bär de ordet gravfond i sitt namn, utan vanligare har stiftelsen ett egennamn i namnet eventuellt i kombination med ordet minnesfond, familjefond eller donationsfond. Totalt 14 stiftelser bär ordet gravfond i sitt namn, varav elva av dem har i denna studie kategoriserats som gravfonder eftersom de avser att bära kostnader för en eller flera specifika gravar. I de andra tre fallen ska stiftelsen främja hela begravningsplatsen eller en särskild kyrkobyggnad, vilket medför att fondens ändamål gynnar exempelvis hela församlingen och inte enskilda personer.

Det är dock mycket ovanligt att gravfonden endast har ett ändamål, utan underhåll av graven är normalt sett ett av flera ändamål. Två varianter framstår som återkommande.³⁰ Den mera renodlade varianten av gravfond har till ändamål att i första hand bära kostnaderna för skötseln av en eller flera gravar och att återstoden av avkastningen ska främja ett allmännyttigt ändamål. Vanligt är att resterande del av avkastningen tillfaller församlingen för att exempelvis utsmycka kyrkan, bidra till viss verksamhet som bedrivs av församlingen eller kommunen eller ge ekonomiska bidrag till behövande inom församlingen eller kommunen. Ändamålen är i dessa fall successiva, det vill säga att det andra ändamålet tillgodoses endast i den utsträckningen avkastningen räcker till mer än gravskötseln. Inget hindrar emellertid att stiftelsens förmögenhet och därpå följande avkastning är så stor att det andra ändamålet i realiteten är det huvudsakliga ändamålet. Stiftelsen Anders Erling

³⁰ En tredje men betydligt mer ovanlig variant är när gravändamålet kombineras med ett annat familjeändamål, se vidare nedan om släktfonder. Endast 15 sådana stiftelser är identifierade.

Anderssons Minnesfond (8024240171) kan få tjäna som exempel på den första varianten av gravfond.

Fondens avkastning ska i första hand bestrida kostnaderna för min och mina föräldrars gravar för all framtid. Gravarna skall planteras med blommor, detta arbete utföres lämpligast av kyrkorådet. När detta ofrånkomliga villkor (skötsel av gravarna enligt ovan) är uppfyllt ska resterande avkastning användas till medicinsk forskning som syftar till att bota cancer och hjärt och kärlsjukdomar och även andra svåra sjukdomar.

Den andra vanliga varianten av gravfonder är stiftelser med parallella ändamål där gravskötseln är en av stiftelsens uppgifter vid sidan av exempelvis stipendieutdelning, social hjälpverksamhet eller stödja ungdomsidrott. Anna Margaretha och Hedvig Catharina Söderbergs stiftelse (8450019933) kan få tjäna som exempel:

Stiftelsens ändamål är att den årliga afkastningen af denna vår stiftelse får till trefjerdedelar årligen utdelas till sådana fattiga enkör och barn hvars män och fäder inom detta samhälle idkat borgerlig eller härmed jemförlig näring. Af den sålunda öfverblifvna fjerdedeln af årliga räkntan skall först tagas så mycket som behöfs för att i ett prydligt skick underhålla hela vår grafplats på Östra Kyrkogården hvarefter fonden ökas med det så öfverblifvna.

Exemplet är från en stiftelse som bildats på slutet av 1800-talet. Sannolikt förknippar vi också gravfonder med äldre tider. Införandet år 2016 av en obligatorisk begravningsavgift som betalas av alla folkbokförda i Sverige med en kommunalt beskattningsbar förvärvsinkomst kan ha påverkat behovet och intresset av gravfonder. Sekularisering kan också ha haft visst inflytande. Begravningsavgiften bekostar i första hand rätt till gravplats i 25 år, kremering och lokal för begravningsceremoni utan religiösa symboler.³¹ Däremot bekostas inte enskild gravplats, gravskötsel, förnyelse av gravrätt, etc.,

³¹ <https://www.kammarkollegiet.se/om-oss/kammarkollegiets-uppgifter/begravningsavgift> (hämtad 2025-01-27).

vilket en gravfond exempelvis kan täcka. I stiftelseregistret finns antecknat uppgifter om bildandeår för nio tiondelar av gravfonderna. Tio procent av dem, 27 stycken, är bildade på 2000-talet och den äldsta är från 1838.

Bland gravfonderna förekommer relativt många så kallade samfonder. I vissa fall, när fonderna varit av mindre storlek och haft samma eller mycket lika ändamål utöver gravskötseln, har de slagits samman (fusionerats) till en samfond som förvaltas av kommunen eller församlingen. Fusion innebär att de tidigare stiftelserna har upphört och i stället bildat en ny stiftelse, vilket förutsätter tillstånd från Kammarkollegiet.³² En förutsättning för fusion är att det är fråga om avkastningsstiftelser där en oproportionerligt stor del av avkastningen har behövts användas för administrationskostnader, vilket leder till att ändamålet inte längre kunnat fullföljas i rimlig omfattning.

4.3 Särskilda pensionsstiftelser

En annan särpräglad kategori av stiftelser som avser att gynna en viss person eller begränsad krets av fysiska personer är pensionsstiftelser vars ändamål är att trygga pensionsutbetalningar till en eller flera enskilda anställda eller deras efterlevande. Pensionsstiftelser regleras i lag (1967:531) om tryggnad av pensionsutfästelse m.m., TrL. En pensionsstiftelses syfte är att trygga pensionsutfästelser som en arbetstagare gjort i förhållande till alla eller vissa anställda. Stiftelsens funktion är alltså inte att utbetala utfästa pensioner utan att tjäna som säkerhet för pensionsåtaganden exempelvis i de fall arbetsgivaren skulle hamna på obestånd eller gå i konkurs.³³ Av den anledningen förekommer pensionsstiftelser i samband med både stora och mycket små företag. Pensionsstiftelsen måste ha egen förvaltning och ledamöterna i styrelsen ska enligt 16 § TrL till lika

³² <https://www.kammarkollegiet.se/vara-tjanster/stiftelser-testamenten-och-gavor/ansok-om-permutation-av-stiftelse/sammanlaggning-av-stiftelser> (hämtad 2025-01-27).

³³ Olsson, "Säregna stiftelsetyper" i *Stiftelser i Norden II*, s. 148.

antal utses av arbetsgivaren och de arbetstagare som omfattas av stiftelsens ändamål. När en arbetsgivare har fullgjort utbetalning av pension har den rätt till gottgörelse från stiftelsens avkastning på kapitalet³⁴ och när pensionsåtagandena är fullföljda ska stiftelsen likvideras, se 14–15 §§ och 19–22 §§ TrL.

En pensionsstiftelse kan skapas till förmån för alla anställda vid ett företag eller till vissa personer exempelvis styrelseledamöter och suppleanter eller en viss angiven person. I de sistnämnda fallen används ofta begreppet särskilda pensionsstiftelser. I vissa fall framgår det uttryckligen av stiftelsens namn att det är företaget X:s särskilda pensionsstiftelse för personen Y. Olsson konstaterar att det inte alls är ovanligt att aktiebolag med endast en anställd bildar en pensionsstiftelse.³⁵ I andra fall finns det inga indikationer alls avseende storleken på den krets av personer vars pensioner tryggas. En pensionsstiftelse kan även vara gemensam för flera arbetsgivare.

I stiftelseregistret har jag identifierat 128 av totalt 1 041 registrerade pensionsstiftelser vars ändamål uttryckligen begränsas till en eller flera namngivna fysiska personer. Många av dem har en mycket likartad ändamålsformulering. Sannolikt finns dock många fler sådana stiftelser, men för att få kännedom om vilka de är måste man ha kunskap om arbetsgivaren. För ett enmansföretag innebär ändamålet att trygga pensionsutfästelser åt nuvarande eller tidigare arbetstagare i praktiken att en enskild individ främjas. I ett familjeföretag kan alla anställda vara närstående vilket innebär att stiftelsen gynnar en viss familjs ekonomiska intressen. Utan kunskap om företagets ägarstruktur och antalet anställda är det därför svårt att förstå den reellt begränsade kretsen personer som främjas genom stiftelsen. Indikationer på att det rör sig om få personer kan vara att de individer vars pension tryggas utgörs av anställda som också är eller har varit delägare eller är eller har varit av bolagsstämman valda styrelseledamöter, vilket utgör relativt vanliga formuleringar i

³⁴ Olsson, "Säregna stiftelsetyper" i *Stiftelser i Norden II*, s. 159.

³⁵ Olsson, "Säregna stiftelsetyper" i *Stiftelser i Norden II*, s. 150.

ändamålsbestämmelsen. Dessa fall ingår alltså inte i de 128 identifierade stiftelserna, men det finns skäl att tro att de vid en närmare analys också skulle kategoriseras som stiftelser som gynnar enskilda fysiska personer.

Till skillnad från gravfonderna är särskilda pensionsstiftelser relativt unga juridiska personer, eftersom de ska likvideras när pensionsåtagandena är uppfyllda. De flesta är bildade på 1980- och 1990-talet. Av de stiftelser som i registret har en anteckning om bildandeår har 18 pensionsstiftelser tillkommit de senaste fem åren, och av dem är två särskilda pensionsstiftelser.

4.4 Släktfonder

Med släktfond avses i denna uppsats de mest utpräglade familjestiftelserna som uteslutande eller i första hand ska lämna understöd eller på annat sätt ekonomiskt gynna medlemmar av en viss släkt. Många av dessa stiftelser är bildade till förmån för adelssläkter och förvaltas anknutet av Riddarhuset. I dessa fall är det riddarhusdirektionen som utövar förvaltarskapet och exempelvis avgör vem i destinatärskretsen som ska mottaga bidrag. Riddarhuset anger att det sammantaget förvaltar 331 stiftelser till förmån för ättmedlemmar,³⁶ men så många kan inte återfinnas i stiftelseregistret. Endast de släktfonder som inte faller under undantaget i 1 kap. 7 § SL ska registreras, exempelvis på grund av att stiftelsen har flera ändamål, att släkten är så stor att det inte kan vara tal om att främja en begränsad krets av fysiska personer eller att släktskapet inte utgör det enda kriteriet för att få bidrag från stiftelsen. Ändamålsbestämmelserna anger ofta att bidrag ska ges till exempelvis behövande eller medellösa släktingar eller särskilt änkor, åldrande, föräldralösa barn, ogifta kvinnor, etc. I vissa fall ska bidrag i första hand ges inom släkten, men om inga behövande återfinns så kan exempelvis personer från andra adliga släkter komma i fråga. Ett annat vanligt ändamål är att ge stipendier för universitetsstudier och utlandsvistelser. En underkategori av

³⁶ <https://www.riddarhuset.se/stiftelser/> (hämtad 2025-01-28).

dessas stiftelser är de vars avkastning ska betalas ut till en så kallad släktförening som sedan beslutar om avkastningens användning enligt stiftelsens statuter och föreningens stadgar. En släktförening har typiskt sett till syfte att sammanföra personer som härstammar från en viss individ, främja släktforskning och dokumentera släktens historia. Därutöver kan föreningen ha understödande verksamhet inklusive fatta beslut om stipendier som ska delas ut av släktfonden. Riddarhuset erbjuder flera tjänster till släktföreningar.³⁷

I min sökning efter familjestiftelser har jag identifierat 470 stiftelser som liknar de släktfonder som beskrivs ovan, men som inte nödvändigtvis har anknytning till adliga släkter.³⁸ I 149 av stiftelserna nämns Riddarhuset uttryckligen i ändamålsbestämmelserna. Om jag kompletterar med sökorden adel*, släktförening, grev* och friherre tillkommer knappt 90 stiftelser. Dessa sökningar fångar de flesta, men förmodligen inte alla stiftelser som är bildade till förmån för adliga släkter. Det sagda betyder dock också att dessa stiftelser till förmån för adliga släkter endast utgör hälften av de 470 identifierade släktfonderna.

Stiftelserna vars ändamål är att främja andra släkter än adliga skiljer sig inte nämnvärt från de adliga släktfonderna. Även här ges bidrag i form av understöd eller stipendier för uppfostran av barn, eftergymnasial utbildning eller studier utomlands, eventuellt inklusive omkostnader för exempelvis resa, kost och logi, välmående och en sorgfri ålderdom. Ändamål som avser hälsa kan avse exempelvis sjukvård, rehabilitering, stöd vid funktionsnedsättning, fysisk och mental hälsa och rekreation. Det finns också stiftelser som fyller de funktioner som släktföreningar typiskt sett kan fylla, exempelvis

³⁷ <https://www.riddarhuset.se/slaktforeningar/> (hämtad 2025-02-04).

³⁸ Från sökresultaten har jag borttagit de stiftelser vars ändamål är att främja personer från vilken adlig släkt som helst, eftersom destinatärskretsen i sådana fall är stor. Det är därför inte relevant att varken se dem som familjestiftelser eller stiftelser vars tillgångar enligt stiftelseförordnandet får användas endast till förmån för bestämda fysiska personer. De 470 stiftelserna tillhör inte heller nästkommande kategori, allmännyttiga stiftelser där familjemedlemmar har företräde.

bekosta sammankomster och verka för sammanhållning inom släkten och stödja släktforskning.

En särskild kategori stiftelseändamål är de som berör en fastighet som uppenbarligen har anknytning till släkten. Man kan tänka sig en familjegård, ett föräldrahem eller ett sommarboende där många medlemmar i familjen som barn tillbringat sina skollov. Stiftelserna kan ha som ändamål att äga, underhålla och skydda fastigheten, både byggnader och landskapet omkring. Vanligtvis ska stiftelsen även tillgängliggöra fastigheten för medlemmar av släkten, antingen utan kostnad eller mot hyra. Uthyrning till utomstående kan också vara tillåtet och förmodligen ett sätt att få ytterligare finansiering för förvaltningen. Jag har också noterat enstaka stiftelser där fastigheten inte ägs av stiftelsen, men vars ändamål är att bistå med ekonomiskt stöd för fastighetsunderhåll till den familjemedlem som är ägare.

En annan typ av ekonomiska bidrag med anknytning till fastigheter är stiftelser som kan ge familjemedlemmar ekonomiskt stöd vid inköp av permanent boende eller semesterbostäder. De allra mest brett formulerade ändamålsbestämmelserna jag uppmärksammat bland sökresultaten är de som lämnar ekonomiskt stöd till i stort sett varje del av livet som kräver kapitalinsatser, inte bara utbildning och införskaffande av bostad, utan även investeringar i egna företag, fritidshus och tillgångar. Ett exempel på ett mycket brett sådant ändamål är, här anonymiserat:

Stiftelsens ändamål är – att verka för ekonomisk trygghet till Stiftarens maka N.N., Stiftarens avkomlingar i rakt nedstigande led och Stiftarens bröder, nedan tillsammans kallade ”Destinatärerna”, – att stödja verksamheter som Stiftarens barn har ett väsentligt ekonomiskt intresse i, – att gynna Destinatärerna genom att till exempel anskaffa fastigheter och lägenheter för fritidsändamål för en eller flera av dessa personers nyttjande, – att bestrida kostnader för familjeresor, studier i utlandet och därmed jämförbara aktiviteter för Destinatärerna och deras avkomma samt – att finansiellt stödja forskning kring bekämpning av sjukdomar, att lämna finansiellt stöd till bekämpning av sjukdomar och att lämna finansiellt stöd till aktiviteter som styrelsen anser

är hänförliga till nu nämnda ändamål. Stiftelsen ska kunna generera medel genom att, direkt eller indirekt, bedriva verksamhet inom följande områden: [uppräkningsområden].

Tidsmässigt fördelar sig stiftelserna i mitt urval på 470 stycken relativt jämt över tid, med cirka 10–20 nybildade stiftelser per decennium de senast 70 åren och fler per decennium innan dess. Uppgifter om urkundsår finns för knappt 430 av dessa stiftelser och av dem är 77 procent bildade år 1960 eller tidigare. Det sagda kan ses som en bekräftelse på att skälen för att bilda en familjestiftelse inte längre är starka och att det idag helt saknas skatteincitament.

4.5 Allmännyttiga stiftelser med företrädare för familjen

En fjärde och avslutande variant av familjestiftelser är de som utformas för ett allmänt ändamål, ofta allmännyttigt, men där stiftaren låter personer med släktband få företrädare. Stiftelsens ändamål kan exempelvis vara att ge bidrag till behövande inom ett visst geografiskt område, eller för särskilda ändamål såsom utbildning, utövande av kultur eller de som är verksamma inom en viss bransch. Destinatärskretsen är således generiskt bestämd, men att vissa personer tillskrivs företrädesrätt framför övriga destinatarer. Ett exempel är Stiftelsen Jonas Sundbergs och hans syskons donation (8870001727).

Avkastningen skall delas ut till behövande personer som är mantalskrivna inom Södra Fjärdingen i Ljusdal med företrädare för personer som är släktingar med donator eller personer som ägnat sig åt jordbruksnäring.

Inom universitetsvärlden finns många stiftelser som ger stipendier till studenter vid viss nation, fakultet eller lärosäte för exempelvis boende eller utlandsstudier eller eljest för flitighet. Många av stiftelserna är gamla och det är då i allmänhet oklart om det alls förekommer några personer med släktband med intresse inom det aktuella området. En betydande andel av stiftelserna förvaltas anknutet av ett lärosäte, exempelvis Uppsala Akademiförvaltning som är för-

valtare för drygt 600 stiftelser med anknuten förvaltning till Uppsala universitet.³⁹ Som exempel på denna kategori av stiftelser kan Reders stipendiefond stiftelse (8024792015) som förvaltas av Linköpings stift nämnas.

Stipendierna skall tilldelas studerande vid Uppsala universitet vilka tillhör Östgöta nation och är födda i Linköpings stift. Sökande som är födda i Norrköping och sådana som kan åberopa släktskap med donatorn skall äga företräde. Stipendier skall tilldelas teologie, medicine och juris studerande med företräde för teologie studerande i två av stipendierna.

Om en stiftelse endast främjar enskilda personer eller en viss familj kan stiftelsen aldrig bli inskränkt skattskyldig, även om dessa personer endast stöds för ändamål som i skatterätten ses som allmännyttiga, till exempel social hjälpverksamhet eller utbildning. Detta följer av det så kallade destinatärskravet i 7 kap. 4 § IL. En fråga är om den föreskrivna företrädesrätten hindrar stiftelsen från att skattemässigt behandlas som allmännyttig om det inte funnits anledning att nyttja företrädesrätten, eller om antalet destinatärer med företrädesrätt i realiteten är mycket få. Berglund diskuterar frågan och konstaterar att det vid destinatärskravet är relevant att bedöma om företrädesrätten har utnyttjats och i framtiden kan beräknas utnyttjas.⁴⁰ Förekomsten av en företrädesrätt utesluter alltså inte potentiellt skattebefrielse, men främjandet av det allmännyttiga ändamålet måste i realiteten vara det dominerande inslaget och verksamhetskravet i 7 kap. 5 § IL förutsätter att den faktiskt bedrivna verksamheten uteslutande eller så gott som uteslutande är allmännyttig.⁴¹

³⁹ <https://www.uaf.se/soek-stipendier/stiftelser/> (hämtad 2025-02-05).

⁴⁰ Berglund, *Beskattning av stiftelser*, s. 660.

⁴¹ Berglund, *Beskattning av stiftelser*, s. 663 f.

4.6 Familjens stiftelse

Av stiftelseregistrets cirka 19 000 stiftelser har jag alltså identifierat 470 släktfonder, 128 särskilda pensionsstiftelser och 294 gravfonder som på ett eller annat sätt främjar bestämda fysiska personer. Det ska då uppmärksammas att i fallen med släktfonder finns de släkter som är så stora att hundratals medlemmar kan komma i fråga för bidrag eller andra förmåner från stiftelsen. I fallen med allmännyttiga stiftelser som ger företräde för viss familj kan det vara så att stiftelsen i realiteten aldrig eller mycket sällan har anledning att utge bidrag till släktningar och att dessa stiftelser även i skattemässigt hänseende anses vara allmännyttiga, med inskränkt skattskyldighet som följd. Även om vi tar höjd för att jag missat ett antal relevanta stiftelser i min sökning måste det ändå konstateras att familjestiftelserna, av här diskuterade olika slag, endast uppgår till cirka fyra till fem procent av samtliga registrerade stiftelser i Sverige. Resultatet harmoniserar väl med en uppgift från 2007 om att nio av tio stiftelser hade skatteprivilegier.⁴²

Det finns dock stiftelser som slarvigt kallas familjestiftelser, och som bildats av en familj eller bär ett namn som hänvisar till en familj, utan att ändamålet överhuvudtaget inkluderar familjemedlemmar eller släktingar som destinatärer. Dessa stiftelser kan alltså inte inordnas i några av ovan diskuterade kategorier. Familjekopplingen är snarare uttryck för varifrån förmögenheten kommer, vem som förvaltar stiftelsen eller till vems minne stiftelsen har bildats. Ibland räcker det att en stiftelse bär stiftarens namn för att den ska i dagligt tal benämnas familjestiftelse, exempelvis Familjen Eliassons stiftelse för utveckling av god byggnadskultur (8551021481), Helge Ax:son Johnsons stiftelse (8124001812) och Familjen Kamprads stiftelse (8024234075). Det är inte ovanligt att en sådan stiftelse av stiftaren eller dennes familj betecknas som "min stiftelse" eller "vår stiftelse". Rättsligt sett är detta inkorrekt, eftersom en stiftelse

⁴² SOU 2009:65, s. 281. Det saknas aktuell offentlig statistik över antalet inskränkt skattskyldiga stiftelser.

inte är en association och alltså varken har ägare eller medlemmar. Uppfattningen av ett slags ägande är alltså inte juridiskt, utan till exempel psykologiskt.⁴³

Kunskap om och förekomst av stiftelser som bildas och/eller kontrolleras av familjer, samt eventuella underkategorier av dessa, är dock mycket svår att inhämta. Den information som återfinns i stiftelseregistret medger inte att dessa stiftelser kan sökas ut på basis av några kriterier, bland annat eftersom ändamålen kan vara vad som helst. Jag väljer därför att studera förekomsten av familjers stiftelser i ett begränsat urval, nämligen de 500 senast registrerade stiftelserna.⁴⁴ De motsvarar en tidsperiod om två år.⁴⁵ Registreringsdatum säger dock inget om stiftelsernas ålder. Från och med den 1 januari 2010 ska alla stiftelser tas in i stiftelseregistret utom de som enligt 1 kap. 7 § SL undantas från lagen. Stiftelser som bildas från och med år 2010 ska enligt 10 kap. 2 § SL registreras senast sex månader efter det att stiftelsen bildades. Äldre stiftelser gavs en tidsperiod om fem år för att registreras eller avvecklas.⁴⁶ Sedan 2016 borde således stiftelseregistret vara komplett, men registreringsdatummen avslöjar en betydlig efterslänrareffekt. Av de 500 senaste registrerade stiftelserna är endast hälften bildade under de aktuella åren 2022–2024. Nästan 200 stiftelser är bildade före 2010 och borde således ha funnits i registret i vart fall sedan år 2016 och hela 35 procent, 176 stycken är bildade före 1996, det vill säga före stiftelselagen trädde ikraft.⁴⁷

Av de senaste 500 registrerade stiftelserna bär majoriteten, 254 stycken ett personnamn eller familjenamn i stiftelsenamnet. 14 av dem är släktfonder eller allmännyttiga stiftelse med företrädare

⁴³ Forskning om organisationer och psykologiskt ägande tillhandahåller förklaringar till varför personer upplever ägarskap utan att vara juridiska ägare, se t.ex. Pierce, Kostova och Dirks, *Toward a Theory of Psychological Ownership in Organizations*, The Academy of Management Review Vol. 26(2) s. 298–310.

⁴⁴ Utdraget från stiftelseregistret jag har tillgång till är från 27 september 2024.

⁴⁵ Från 2022-09-15 till 2024-09-25.

⁴⁶ Prop. 2008/09:84, s. 104.

⁴⁷ Uppgift om bildandeår saknas för 27 av de 500 stiftelserna.

för familjen. Det motsvarar knappt tre procent av urvalet, vilket är något färre än andelen familjestiftelser i hela populationen om 19 000 stiftelser. Ytterligare en handfull stiftelser är gravfonder med minst ett annat ändamål som inte är begränsat till bestämda fysiska personer, dessa bortser jag ifrån i diskussionen nedan. Om vi undantar familjestiftelserna från urvalet kvarstår 240 stycken och nedan beskriver jag några underkategorier som kan urskiljas inom denna grupp.

I många fall syftar personnamnet eller familjenamnet i stiftelsens namn på stiftaren, det vill säga den som bidragit med förmögenheten vid stiftelsebildningen. Ett exempel är PA och Lisbeths Musikstiftelse (8024824867) vars ändamål är att främja utbildning av musiker eller musikstuderande i Vetlanda kommun eller personer som verkar på annan ort men har haft sin uppväxt och utbildning i Vetlanda kommun. Stiftelsen utdelar stipendier och ger bidrag till bland annat utbildningsresor och inköp av instrument.

Ett personnamn i stiftelsens namn kan också syfta till en avliden person vars minne hedras med stiftelsebildning. Ofta används begreppet minnesstiftelse eller minnesfond⁴⁸ i detta sammanhang. Stiftelsen till minne av Hans Wetterfors (8024825542), som bildades av Hans syskon,⁴⁹ utgör ett exempel. Stiftelsens ändamål är att främja vetenskaplig forskning för att möta de medicinska och sociala behoven vid degenerativa tillstånd som till exempel ALS/MND, Alzheimer och MSA/Parkinsons sjukdomar. På motsvarande sätt kan en stiftelse bildas till ära för en levande person, exempelvis Johan Johanssons 80-årsfond (8572045071). Stiftelsens ändamål är att dela ut avkastningen i första hand till hjälpbehövande åkeriägare eller f.d. åkeriägare och deras familjer och i andra hand till kompetensutveckling för samma destinatärskrets.

Även insamlingsstiftelser bildas för att hedra eller ära en namn-given levande eller avliden person. Ett känt exempel är Börje Sal-

⁴⁸ Minnesfonder kan också avse insamlingar som inte är avsedda att förvaltas som en självständig förmögenhet.

⁴⁹ <https://wetterfors-foundation.se/> (hämtad 2025-02-05).

ming ALS Insamlingsstiftelse (8024821921) som främjar vetenskaplig forskning för att öka förståelse och förbättra behandlingen av amyotrofisk lateralskleros, ALS och ger stöd till personer som drabbas av sjukdomen och deras anhöriga. Bland de 240 stiftelserna med personnamn i stiftelsens namn finns åtta insamlingsstiftelser.

Avslutningsvis har jag försökt spåra i vilken utsträckning en stiftelse som bär ett personnamn eller familjenamn kontrolleras av familjemedlemmar, vilket utgör en anledning till varför den kan kallas för familjens stiftelse. Denna undersökning kan jag endast göra för de stiftelser som har egen förvaltning. Av de 240 stiftelserna med ett personnamn eller familjenamn i stiftelsenamnet, men som inte är familjestiftelser, har 150 stycken anknuten förvaltning. Omvänt har 90 stiftelser egen förvaltning. Insamlingsstiftelserna har alltid egen förvaltning. Inga pensionsstiftelser, personalstiftelser eller kollektivavtalsstiftelser förekommer i urvalet. Bland de med egen förvaltning har jag via länsstyrelsernas onlinebaserade databas Stiftelsesök undersökt om någon styrelseledamot eller firmatecknare bär samma namn som stiftelsen. 16 stiftelser har sållats bort eftersom personnamnet i stiftelsens namn är ett mycket vanligt svenskt namn, såsom Andersson, Eriksson, Nilsson och Olsson. Sannolikheten att en styrelseledamot bär det namnet utan att vara släkting till stiftaren eller den person som stiftelsen är uppkallad efter bedöms vara för stor. I ytterligare ett fall förekommer endast ett förnamn i stiftelsens namn, vilket gör det omöjligt att undersöka familjeinflytande. Av de kvarvarande 73 stiftelserna sammanfaller efternamnet på en eller flera personer i styrelsen med det familjenamn som förekommer i stiftelsens namn i 41 stiftelser, alltså mer än hälften av fallen. I 17 av dessa 41 stiftelser är namnet på en person i styrelsen identiskt med personnamnet i stiftelsens namn, vilket torde tyda på att stiftaren är personligen engagerad i styrelsen.⁵⁰

⁵⁰ Jag har inte sökt ytterligare information om stiftelsen och födelseåret på den person i styrelsen som bär namnet, för att utröna om det är stiftaren själv eller t.ex. en släkting som bär samma namn som stiftaren.

5 Slutsats och några avslutande ord

Resultatet av denna studie av stiftelseregistret är att varannan ny-registrerad stiftelse har ett namn efter en fysisk person eller en familj. Dessa kallas ibland slarvigt för familjestiftelser trots att deras ändamål är helt andra än att främja stiftarens familjemedlemmar eller släktingar. Endast fyra till fem procent av de registrerade stiftelserna i Sverige är familjestiftelser i den bemärkelsen stiftelsens tillgångar enligt stiftelseförordnandet får användas endast eller delvis till förmån för bestämda fysiska personer. Många av dessa stiftelser har en stor destinatärskrets eller är stiftelser med flera ändamål, varav främjande av en viss släkt endast är ett av dem. Det vi inte känner till är hur många familjestiftelser som inte registreras till följd av undantaget i 1 kap. 7 § SL.

Tidigare i år utkom jag och Katarina med vår bok ”Svensk stiftelserätt”. I inledningen skriver vi att vi i samhället kan skönja ett ökat intresse för filantropi.⁵¹ Det stora antalet stiftelser som bär ett personnamn eller familjenamn, men som inte avser att främja en viss familj eller släkt kan ses som ett tecken på detta. För en välbärgad person som önskar göra skillnad i världen är stiftelsen fortfarande ett viktigt verktyg. Detsamma gäller den som vill efterlämna sig ett arv, bortom monetära medel, oavsett om det handlar om att främja den lokala idrottsföreningen, ge stöd till medicinsk forskning, eller att inrätta ett pris till lovande musiker.

⁵¹ Almlöf, Olsson, *Svensk stiftelserätt*, s. 15 f.